

ծեցի որ տախտակի մը վրայ գամերու
և ուրիշ փոփոխութիւն ընելու նիւ-
թերու հետ թղթէ շրջապատով ճը-
րագ մը դնեմ, որպէս զի ծով ձգե-
լէն վերջը երբ արեաց ծփելու ըլ-
լան, իրենք կարենան տեսնել և առ-
նել: Բայց ընդհակառակն իրենք ասկէ
աւելի վախցան, տեսնելով որ այս լո-
սընաւերնէս հեռանալով ջուրին վրայ-
էն դէպ 'ի իրենց վրայ կը քալէր: Եւ
կարծէին անշուշտ որ այս արեաց վրայ
թափառող լուսոյն առաջ երթալուն
մէջ գաղտնիք մը ըլլայ, որովհետեւ լոյսն
որչափ որ իրենց կը մօտենար՝ իրենք ալ
նոյն չափով կը հեռանային անկէ ազա-
ղակելով և կատաղի և հայհոյանաց
ձայներ հանելով. այսպէսով վերջա-
պէս բոլորովին հեռացան: Արովհետեւ
օդը հանդարտ էր և ծովը խաղաղ, ա-
նոր համար երկու ժամի չափ վառեցաւ
լոյսը: Երբոր բնիկները ցամաք հասան,
տեսնելով իրենց զարհուրած իրին ոչըն-
չութիւնը՝ ծիծաղի նիւթ մը եղաւ.:

Եւ ինչպէս: Այս կղզւոյս բնակիչ
ներն ալ Բաբուայի բազմաձիւղ ցե-
ղէն յառաջ կու գան. մորթերնին
սև է, բայց մէկ անորոշ գոյն մ'ունին,
որ դեղնի և թուխի խառնուրդ ըլլալով
թանձր գոյն մը առած է: Հասակնին
բարեչափ է և ընդհանրապէս հինգ ոտ-
քէ մինչև հինգ և երկու բթաչափ բար-
ձրութիւն ունին: Բնդամենին սևամոր-
թից պէս նուրբ և փոքր չէ, բայց ոչ
ալ Բոլինեզիացւոց պէս բարեձև է:
Սաղերնին գանգուր է և մինչև ուսեր-
նին կը թողուն. ծերերը մօրուքներ-
նուն մասնաւոր ինամբ կը տանին և
երկայնագէս են: Այս կղզւոյս բնա-
կիչքը և մանաւանդ երիտասարդները
իւզային նիւթ մը կը քսեն մորթերնուն
վրայ, որով մասնաւոր յատկութիւն
մը կ'ունենայ մորթերնին և ողորկու-
թիւն կ'առնու: Այս կողմերս տեսակ
մը բորոտութիւն կայ, որ փոխադրա-
կան ալ ըլլալով շատ Զարդ կ'ընէ:

Տարեց մարդկանց գէմբը ցուրտ և
հանդարտ պարզութիւն մը կ'առնու,
որով յայտնի կ'ըլլայ տարիքներնուն

շատութիւնը: Բայց բնիկ երիտասարդ-
ները ինչպէս ուրիշ ամէն տեղ, նշա-
նաւոր են իրենց գործոց մէջ, այսինքն
յանդուգն ձեռնարկութիւններով և
աշխոյժ և ազնուական ոգւով: Եթէ
այս ժողովրդոց գծագրութիւնը քննենք,
զարմանալի երևոյթ մը կը տեսնենք,
որ ոմանք խարդախ նայուածք մ'ունին,
ուրիշները կասկածաւոր և արհամար-
հական, կան ալ որ ազնուական բա-
րեսրտութիւն մը կը ցուցնեն: Եթան-
քերնին ընդհանրապէս մէկմէկու որո-
գայթներ լարելով կ'անցնեն և կամ
ուրիշներէն պաշտպանուելու. բայց ընդ-
հանրապէս կը գովուի իրենց մարդա-
սէր հիւրընկալութիւնը:

Հայադիր¹

Արեգի Լ. - Յունուարի 6:

Տարւոյն առաջին ամիսն՝ մեր կիսա-
գնտին վրայ, գրեթէ ամէն տեղ ըստ
կերպարանաց բնութեան տխուր է,
քիչ շատ խոր ձմեռն ըլլալով, զոր քա-
ղաքական և եկեղեցական տօնք միւս-
թարեւ և յիշատակք անցելոց զբօսե-
ցնեն: Այս ատեն մեր Հայաստան
աշխարհին երեսն այլ ամենէն սգակերպ
և ծանր երևոյթներէն մէկը կ'ընծայէ.
գրեթէ բոլորովին ձիւնով և սառամա-
նեօք ծածկուած, ձմեռն հոն իր աթո-
ռոյն վրայ անշարժ կ'երևի. կամ բու-
քերով երկինք երկիր մրկելով, կամ
թէ և պարզ ընէ՝ անանկ չոր և բարակ
ցուրտ մը կու տարածէ օդուն մէջ, որ
արեւն պայծառութիւնը միայն պահած
և կրակը մարած կարծուի: Հասպա գի-
շերը. երբ չորցած սառնապատ ծառոց

1. Մեր եկեղեցական կարգաւորութեան գրոց
մէջ Տօնացուցի և Տօնամակի հետ յիշուի նաև
ՀԱՅՏԵՐԻ գիրք կամ ցուցակ մը, և կ'երևի թէ եր-
տօնից և յիշատակաց ցուցակ և կարգաւորութիւն
բնիկ հայկական ամսոց կարգաւ շարուած: Այս
անունը 'ի գործ ածեմբ հոս իբրև նշանակող օրա-
ցուցի մը մեր ազգային յիշատակաց:

միջէն տարսուալի օձասուղիկ պախորցի մը կամ արևելեան հովմը փշէ ու գոգաւոր ձորակներու մէջ որոտալով այն երկայն վայերը վույերը լսեցընէ... Կռցեցէք գոցեցէք գուռն ու երդիք, ամէն ձեզք ու ծակտիք : Ո՛հ, ինչ քաղցր է ամրածածուկ ձեղուան մը տակ, թէ և հողէ ըլլայ, կարմրաբոց փռան կամ թմրի մը եզերք բոլորիլ, և 14-15 ժամ երկայն գիշերուան երրորդ կամ քառորդ մասը անցեալ դիպուածոց, և մանաւանդ հայրենեաց, և ամսոյն նոյնաթիւ օրերուն մէջ հանդիպած բաները զրուցելով վիպասանելով անցընել : Ո՛րչափ ցանկալի էր եկեղեցականին հետ քաղաքական և ազգային Յայսմատար կամ Հայադէրմ'այլ ունենալ. առաւօտը զայն կաջողալ, իրիկունը ասով զբօսնուլ կրակին բոլորտիքը : Բայց այս ամսոյ մէջ գիշեր մը և օր մը կայ, զոր հայն ամէն ազգէ աւելի մեծահանդէս կ'անցընէ, և չիկրնար տան մէջ արգիլեալ մնալ. այն օր ձմեռ չկայ. փոթորիկը կու թողու, ձիւն բուք կ'արհամարհէ, գուրս կ'ելլայ, կու փութայ յեկեղեցի, Նստուածայայտնութեան տօնը կատարէ. և եռանդեամբ ցատքոտելով թզաչափ թանձր սառերն անգամ կոտորտէ, թմրած պաղած ջուր կ'արթնցընէ, մէջը կու մտնէ՝ քրիստոսանիշ խաչին կնքահայր ըլլալու :

Նոգ մեծ տօնին օրը սովորական հանդէսներէն զատ շատ նշանաւոր դէպք այլ հանդիպած են մեր նախնեաց ատեն. որոց մէկ քանին յիշենք այս իրիկուն մեր ընտանի կրակարանին եզերքը բոլորած, թողլով վիպասանից զանոնք բանազարդելու, և գուսանաց երգելու : Յիշելու դէպքերէս շատն հանդիպած է մեզմէ 800 և աւելի տարի առաջ, ԺԱ գարուն երկրորդ քառորդին, մեր Պետրոս կաթողիկոսին օրերը. որ այն դէպքերուն գլխաւորին պատճառաւ՝ Գեֆարաբէ ըսուեցաւ. և թէպէտ քիչ մը չափէն աւելի ազգասէրք և չափէն պակաս յունասէրք այլայլեր են եղածին պատմութիւնը, բայց անհիմն չեմք արդ իր պարզ և հին

վկայութեանը մէջ : Եթէ Պետրոս կաթողիկոսի աջն հրաշագործ չէր, իր ձեռքը եղած խաչն իրմէ առաջ այլ շատ հրաշքներ ցուցեր էր. մենք կու սիրեմք Պետրոսի պերճախօսիկ շարականները, բայց չեմք կրնար գովել իր պերճասէր հնարքները, որովք եկեղեցիէն աւելի քաղաքական տեսութեանց մէջ անուն թողած է : Իր քառասնամեայ հոգեւոր տիրութեան առաջին տարիները՝ Նիի թագաւորաբնակ քաղաքին մէջ կու նստէր, և երկրորդ թագաւորի մը պէս փառօք փայլէր, 500 մեծ գեղերու կալուածատէր ըլլալով, և հայրապետանոցին մէջ կամ իր հետ քանի մը վարդապետ, 12 եպիսկոպոս, 60 կրօնաւոր քահանայ և 500 աշխարհիկ երէց պահելով. իսկ իշխանութեանը տակ կային 500 եպիսկոպոս կամ թեմ, որ թէ և չափազանց երևնայ, գոնէ եղածին կրկինէն աւելի չէ : Նոգդիմակ բանն այս է, որ որչափ հայոց կաթողիկոսն իշխանասէր կ'երևար, ժամանակակից թագաւորն այլ չ'ուհաննէս-Սմբատ՝ իմաստասէր էր. երկուքն այլ խորագէտ, որով երբեմն համաձայն երբեմն հակառակք իրարու : Բայց ինչ պէտք է մեզի հիմա ծաղկած և վաճառաշահ մայրաքաղաքի մը մեծերուն քաղաքական գաղտնիքը քննել. մինչդեռ չորս դին համբաւ կու հնէ թէ մեծազօր կայսրն Սասիլ Ս. Պօլսէն ելեր և շատ զօրօք կու գայ ի Պոնտոս, կ'անցնի ի Տայս, Ս րաց թագաւորէն պահանջելու այն երկիրները՝ զոր Վաւիթ կուրապաղատն Տայոց թողեր էր կայսեր, և Ս րացին կորզեր էր : Շրջակայ թագաւորք և ազատագլուխ իշխանք վախով կամ պատուով կու փութան կայսեր առջև. մեր բազրատունի թագաւորն Յովհաննէս-Սմբատ, ոչ այնքան թանձրամտութեանն համար կու դանդաղի և չիշարժիր, որչափ մեծամտութեամբն չուզեր իր ազատ աթոռը նուաստացընել, և իր դրացի մանրիկ թագաւորաց նմանիլ. բայց անոնցմէ, և ինչուան իր եղբօրմէն, և այլ աւելի կայսեր սպառնալից յօնից համբաւէն

կասկածելով, իր տեղ անոր երեսը պատուելու կ'ուղարկէ զՊետրոս կաթողիկոս . որ և իր եկեղեցական հետեւողաց և սպասաւորաց հետ արքունի դրան մարդիկ և զինուորական գունդ առած՝ իբրեւ երկթագեան իշխանապետ մը կ'ելլայ կայսեր դիմաց, անոր ձմերուցը, ի Պոնտոս . և ըստ արժանւոյն պատուելով և պատուուելով, կու հրաւիրուի մերձակայ Լստուածայայտնութեան տօնին օր Զօրհնեաց հանդէսը կատարել . ըստ ոմանց Ղորոխ գետոյն վրայ, այլ հաւանօրէն ըստ այլոց՝ Տրապիզոնի գետակին վրայ : Յետ աղօթից և օրհնութեանց՝ երբ միւռնուր կու թափէ ի ջուրն և մէջը կու ձգէ այն խաչը՝ որ մասն ունէր ի բուն փրկչական խաչէն և ի Ս . Սեղբեստրոսէ ընծայուած էր առ Սուսաւորիչն մեր, Զրէն լուսոյ ցնցուղք կու ծագեն, ի զարմանաւմենեցուն և ի միանաւոր պարծանս հայոց : Լսյա է պարզ և ստուգագոյն պատմութիւնն զոր ժամանակակիցն Քրիստակէս Սատիվարտեցի պատմէ, և իրմէ առած Սարգան և այլք . որք ոչ քաղաքը յիշեն և ոչ գետոյն անունը, և ոչ անոր Զոց յետոս ի վեր դառնալը, ինչպէս կ'ըսեն Սիրակոս և այլք ոմանք . — Սանայ Սարագ վանքը պտըտողն տեսած է հոն Պետրոս կաթողիկոսի գերեզմանը այսու արձանագրութեամբ . « Թ. Բ. ԴՃՏԱ . ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՏԵԱՌՆ ՊԵՏՐՈՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ . ՈՐ Ի ՏՐԱՊԻԶՈՆ ԶԳԵՏՆ ԶՐՈՒԱՐԳԵԼԱՑ ԱՌԱՋԻ ՎԱՍԻԼԱՐԳԱՅԻՆ : Լսյա արձանագիրս կաթողիկոսին մահուան ժամանակակից չէ . վասն զի ինքն այդ թուականէն շատ տարի վերջը վախճանեցաւ ի Սեբաստիա, և հոն այլ ի Ս . Լսյան վանս կայ անոր գերեզմանն . ըսել է որ նշխարաց մէկ մասն փոխադրուեր է ի Սարագ, ուր երբեմն նստէր, և գերեզմանին վրայ գրուեր է Զօրհնեաց հրաշից թուականն, որ և է ստուգիւ 471 (ԴՃՏԱ) հայոց թուականն (1022-23 ամ Քրիստոսի) . թուականը այսպէս կու համեմատեմք, բայց Ղորոխ (կարգաւ Ղորոխ) գետը չեմք

կրնար Տրապիզոնի մօտեցնել, վասն զի լեռներով զատուած և շատ հեռու են իրարմէ . ուրեմն յայտնի սխալ կայ ատոր մէջ : Օայն այլ թողլով հանդերձ յօդուածոյ պատմութեամբք, կարգամբ գլխաւոր դիպուածին մէկ ճոխաբան գրուած նկարագրութիւնը, որոյ հեղինակն մեր ծանօթ պատմիչներէն չէ, և քիչ մը ճամարտակող և ճակատամարտող է :

« Լսւ գնացեալ կաթողիկոսն առ կայսրն ի Տրապիզոն, ունելով ընդ իւր եպիսկոպոսունս երկուտասան և եօթանասուն քահանայս յաբեղայից, և երկու բանիբուն վարդապետս, զբազմամասն զՅովսէփ Հրնծուցն, և զքաջն և զանյաղթն զՍողեռն Յովհաննէս, այլ և ի զինուորական գասէն և յաւագաց արս երեք հարիւր : Լսւ առեալ ի թագաւորական տանէն գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ, ձիս և Զորիս : Օոր տեսեալ ինքնական Սասիլ զՏէր Պետրոս հայրապետն՝ յոյժ ուրախացաւ : Քանզի համբաւ առաքինութեան նորա և վարուց սրբութեան հասեալ էր յառաջագոյն առ թագաւորն : Սասն զի էր սքանչելի այր, լի ամենայն բարի մատմբ, և ունէր շնորհ իմն աստուածական բժշկելոյ զախտաժէտս և հալածելոյ զգեւս : Սասն որոյ և Սասիլ գերագոյն մեծարեաց զնա քան զամենայն պատրիարքունս Յունաց, և լրջմտութեամբ ընկալաւ զերեւալ ընծայս նորա . և մեծաշուք փառօք պատիւ արարեալ է պիսկոպոսացն և ազատացն՝ որ ընդ նմա էին : . . . Լսւ ի նոյն աւուրն է հաս տօնն ծննդեանն և յայտնութեանն Քրիստոսի . և ել ամենայն զօրօքն իւրովք և քահանայիւք յօրհնել զճուրն : Սոչեաց և զկաթողիկոսն հայոց իւրայնօք ի յեզր գետոյն . և հրամայեաց զի նախ Տէր Պետրոս օրհնեաց զճուրն, և ապա Յոյնք : Լսւ յորժամ օրհնեաց և էարկ Տէր Պետրոսն զմեռնն ի ջուրն, և զկնի սուրբ իւղղն հարկանէր երեք

անգամ զսուրբ խաչն 'ի գետն . և ա-
հա հոբ սաստկապէս բոցադոյն ծի-
րանածաւալ փայլատակեաց 'ի խա-
չէն , և իբրեւ զաղեղն որ յամպս դնի
ցողացեալ խորան առնոյր 'ի վերայ
գետոյն . և որպէս զսրահատաճար
Բստուծոյ 'ի մէջ առեալ ունէր զամե-
նեսեան զարս և զկանայս . և շող լու-
սոյն բակ առեալ պարփակէր զբազ-
մութիւն ամբոխին ընդ ինքեամբ :
Եւ լուսաւորեցան դէմք մարդկան առ
հասարակ որպէս զվարդ կարմիր . և
լոյս ելանէր 'ի խաչէն իբրեւ զյորդա-
հոս ջուրս որ բղխեն յաղբերաց : Իսկ
սուրբ խաչն երևէր 'ի ձեռն կաթողի
կոսին որպէս բոց վառեալ լուսով .
և 'ի լուսոյ անտի երին երփն հատա-
նէր խաչաձեւ ըստ չափոյ խաչին , և
խաղայր 'ի վերայ ջուրցն իբրեւ զթըւ-
շուն սլացեալ որիչ որիչ 'ի միմեանց .
և հոտ անուշութեան ընայր զամե-
նեսեան : Իսկ բազմութեան ժողո-
վոյն զահի հարեալ կային և աղաղա-
կէին և ասէին , Տէր ողորմեա : Եւ
մինչդեռ նոքա աղօթէին , ժողովե-
ցաւ լոյսն միագունդ , և երիցս անգամ
եհար զջուր գետոյն և ամփոփեցաւ
լոյսն 'ի ծոց խաչին . և ջուր գետոյն
զետեղեալ 'ի կրունկն դառնայր և
զառ 'ի կոյս արգելաւ վայր մի : Հայն-
ժամ զարհուրեալ ամբոխին և բազ-
մութիւնն անգեալ յերկիր դողային :
Եւ սուրբ խաչիւ տեառնադրեաց կա-
թողիկոսն երիցս անգամ զգետն և
ասաց . Տեսին զքեզ ջուրք Բստուած ,
տեսին զքեզ ջուրք և երկեան և խորք
խռովեցան . և Տեսին ամենայն ծագք
երկրի զփրկութիւն քո , և ժողո-
վորդք զսքանչելիս սուրբ նշանի քո :
Եւ արդ որպէս 'ի ձեռն սուրբ խաչիս
քո եկաց ջուր գետոյս կանգուն , գնաւ
ցէ դարձեալ յընթացս իւր որպէս
յառաջն : Եւ ասպա դարձաւ գետն
'ի տեղի իւր , և խաղացեալ գնայր որ-
պէս յերէկն և յեռանդն : Հայնժամ
թագաւորն Սասիլ և ամենայն զօրք
նորա անկան առ ոտս երանելի սուրբ
կաթողիկոսին Պետրոսի . և մեծա-

դոյ հառաչանօք համբուրէին ըզ-
սուրբ նշանն և արկանէին զօրհնեալ
ջուրն 'ի վերայ գագաթանց իւրեանց :
Իսկ թագաւորն Սասիլ գնէր զթագն
'ի գետինն . և հրամայէր Տէր Պե-
տրոսին արկանել ափովն իւրով զջուրն
օրհնեալ 'ի վերայ գլխոյն իւրոյ : Եւ
առեալ կայսրն զգետարգել սուրբ նը-
շանն 'ի ձեռս իւր և անյագաբար
համբուրէր զնա և նովաւ կնքէր զա-
մենայն զգայարանս իւր . նոյնպէս և
մեարապօղիան և ամենայն ժողո-
վորդքն՝ եռափափաք համբուրիւ
ողջագուրէին զամենայնաթ սուրբ
նշանն և զաջ կաթողիկոսին . և 'ի
համբուրելն զսուրբ նշանն՝ բազմաց
լինէր առողջութիւն : Եւ մինչև օրն
տարածամեցաւ՝ ոչ աւարտեցաւ համ-
բոյրն ժողովրդեանն 'ի բազմութենէ
ամբոխին :

Պետրոս կաթողիկոս այս հանդէսը
և դեսպանութիւնը կատարելէն ետեւ՝
դարձաւ յԵփեսոս . բայց երկար ատեն հոն
չմնաց . թագաւորին և իր մէջ տարա-
ձայնութիւն ընկաւ . Հովհաննէս մեր-
ժեց զնա 'ի կաթողիկոսական աթոռ-
ոյն , և տեղը դրաւ զԵփեսոսորոս Սա-
նահնի վանաց և թեմին արքեպիսկո-
պոս առաջնորդը . որ հարկաւ քիչերուն
ընդունելի եղաւ . անոր համար ստիպե-
ցաւ թագաւորն նորէն զՊետրոս գար-
ձրնել տալ յաթոռը , միջնորդութեամբ
Հովսեփայ Բղուանից կաթողիկոսի . ու-
րուն հետ 4000 եկեղեցականք այլ ժո-
ղովքի եկան յԵփեսոս , և թագաւոր ու-
կաթողիկոս հաշտեցան : Եւս հանդէսն
այլ մասամբ Բստուածայայտնութեան
տօնին եղաւ . և երբ հակաթոռ կամ
բռնադատեալ կաթողիկոսն Եփեսոս-
որոս աւուր պատշաճ տօնը կու կատա-
րէր , քանի մը յանդուգն անձինք գըլ-
խէն քօղը պատռեցին , որ կաթողիկո-
սութեան նշան էր , և դարձուցին զինքը
իր վանքը , ուր և յօժարութեամբ գը-
նաց . բայց այդ անարգանաց հարուա-
ծը շատ ծանր էր իրեն , քիչ ատենէն
սրտառած մեռաւ . յովանց իբրեւ բռ-
նաբարոյ դատաւիտեալ , և յովանց

իրբւն ակամայ յանձնառու արդարացեալ, և իր ձգնասեր բարուցը և գիտութեանը համար պատուեալ:

Վարձեալ յետ ինն տարուոյ (1045) նոյն ինքն Պետրոս կաթողիկոս Ջրօրհնեաց հանդէսը կատարեց ուրիշ խառն տեսարաններով ի Վարին գաւառի, որ հիմակուան Լորդիրում քաղաքէն զատ անուանի և հարուստ քաղաքաւան մ'այլ ունէր, Լործն ըսուած, Վարնոյ դաշտին մէջէն անցնող եփրատական Սև ջրոյն անդիի (աջ) կողմը, շամբին (Սաւլբէ) մօտ, որ հարիւրաւոր եկեղեցիներ ունէր և վաճառականութեան բարեօք լցեալ էր. և մեր պատմելու դիպուածէն իրեք չորս տարի ետեւ այրելով և ավերելով ի թուրքաց՝ հիմա թողած է իր անուան և նշխարաց յիշատակ Վարա-արդ և Վաղաւեր գեղերը. ուր թերեւ հնախոյզք դեռ կարենան գտնել հետաքննութեան արժանի բաներ: Պետրոսի երկրորդ անգամ կաթողիկոսութեան աթոռ ելլալէն ետեւ մինչև այս նոր հանդիսին սակաւութիւն տարիներուն միջոյ՝ հայաստան շատ յեղափոխութիւններ տեսեր էր. Յովհաննէս թագաւորն մեռած, որդին Վազիկ թագաւորութենէ զրկած, Լնի մայրաքաղաքն ի ձեռս Յունաց անցեր, թագաւորազունք ելեր ի Փոքր հայս գացեր էին. իսկ ինքն Պետրոս որ Լնոյ վաճառման կամակից էր՝ նրստեր էր հոն առաջին փառօքն, և քաղքին նոր յոյն քաղաքապետէն այլ պատիւ կ'ընդունէր, որով բուն քաղաքացեաց այնչափ հաճոյ պիտի չըլար. քիչ ատենէն Յունաց այլ կասկածելի եղաւ. և երբ նոր քաղաքապետ եկաւ՝ կայսեր հրամանաւ զինքը քչեց անկէ և հրամեց երթալու նստելու յԼործն Վարնոյ. ուր և վերը յիշեալ տարին մեծաւ հանդիսիւ կատարեց Ջրօրհնեաց հանդէսը Լորդիրայ նորընծայ վտակաց մէջ. Լորք խաչալուայ ընելու պահն հասաւ և կտրիճք պատրաստուէին նետուելու ի ջուր, տաճիկ մ'այլ ուղեց անոնց հետեւի. կաթողիկոսն հասկը ցրնել տուաւ անոր թէ այդ բանը քրիս-

տոնէից միայն կու պատշաճի իրբւն կրօնական հանդէս մը. տաճիկն այլ իմացուց որ ինքն այլ քրիստոնեայ ըլլալու և մկրտուելու համար կ'ուզէր մտնել ի ջուրն. և հաւանութեամբ կաթողիկոսին մտաւ: Լնա տառն միւռնակիր սպասաւորն՝ ապակեայ շիշը ձեռացը վրայ զարնելով կոտրեց և թափեց թէ ջրին և թէ նորահաւատին վրայ, երկուքը մէկէն կնքելով. բայց շիշը կոտրելու ատեն ապակոյ կտոր մը ձեռքը վիրաւորելով՝ իւղը, ջուրը և արիւնը մէկտեղ խառնեց: Լնա բանս կ'ըսէ ժամանակագիրն, անյաջող դիպուածի մը գուշակութիւն սեպեց հանդիսատես ժողովուրդն. մանաւանդ երբ իրօք այլ հանդիպեցաւ: Ստան գիւերք յետ հանդիսին կաթողիկոսն նստեր էր ի սեղան, յանկարծ կայսերական հրամանաւ մարդիկ եկան զինքը վերուցին տարին Խաղտոյ-առինձ ըսուած գիւղին բերդը, որ հիմա Վաղտառիճ կ'ըսուի, և երկու գեղ է, մեծ և փոքր, Վարնոյ և Խաղտեաց միջասահման: Երկուքէն իր քեռորդին և յաջորդը, Խաչիկն այլ՝ բռնեցին և ուրիշ բերդ մը արգիլեցին. յետոյ զերկուքն այլ ի Կոստանդնուպոլիս խաւրեցին:

Լնա դիպուածէս եօթն կամ ութ տարի ետեւ (1052)՝ նոյն կաթողիկոսին օրը, բայց ոչ իր ներկայութեանը, նոյն մեծ տօնին խթման գիշեր ցաւալի դիպուած մը հանդիպեցաւ ի Վարս քաղաքի, որ Լործին նման վաճառականութեամբ հարստացեր էր, և Լնիի պէս առանձին թագաւորաց մայրաքաղաք էր քիչ մը առաջ. մինչդեռ պաշտօնաւէրք գիշերային ժամերգութիւնը կատարէին, և ամենեւին թշնամոյ կասկած մը չկար, և անոր համար քաղաքապահ զօրքն այլ անգգոյշ էին, տօնին զբաղած, թուրքաց Տօղրու-բէկ սուլտանին հօրեղբորորդոյն ապստամբ Վուգուլ մուշին թափառական ասպատակներն ձմերային սովալուկ գայոյ պէս մտնան ի քաղաք, և սրբազան ու ազգային հանդէսները յարցունք և յարիւն դարձուցին. տուն և եկեղեցի ող-

բոց և մահու տեղ եղան . ով որ կրցաւ քաղքին ամուր բերդը փախչի՝ ազատեցաւ . մնացելոց շատն ջարդուեցաւ , աւելնքն կողոպտեցան իրենց ստացուածքներէն . հարստութեամբ լցուած քաղաքն աւեր դարձաւ . վասն զի անզգամ կողոպտիչքն ինչպէս աւազակօրէն մըտան՝ այնպէս ելլեն այլ բաւական չի սեպելով՝ կրակ այլ տուին , և ետենէն սև ծուխը վկայ թողուցին իրենց գազանութեանը : Իայց Կարս իր ամուր բերդին պատճառաւ բաղդաւոր գրտնուեցաւ քան զԲրծն , նորէն նորոգուելով . սակայն նոյն պատճառաւն այլ աւելի շատ անգամ պատերազմի հարուածներ և մեծ նեղութիւններ կրեց , ինչուան մեր օրերը , (1855) :

Թողլով հիմա այս տխուր տեսարանները , քիչ մ'այլ ուրախ դիպուածներ տեսնենք . փոխադրինք ուրիշ հայ աշխարհք մը , անցնինք դարուկէս ժամանակ , երթանք 'ի Կիլիկիա , մեր վերջի թագակապ ցեղին հանդէսներուն ներկայ ըլլալու , նոյն այս սրբազան օրը , զոր թերևս աւելի քան զԲագրատունիս պայծառապէս տօնէին Ուլաբի նեանք . և առջիններուն կորուսած թագը՝ իրենց գլուխը դրուեցաւ յետ իբր 160 ամաց՝ Հայտնութեան տօնին օր , յամին 1198 , 'ի ներկայութեան նուիրակաց զանազան ազգաց : Բայտ ազգաշուք փառաց նորոգութիւնն՝ արդիւնք է քաջութեան , ճարտարութեան , նաև փառասիրութեան Լեոնի , որ ըստ կարգի պայազատաց Բէ այդ անուամբ , և ըստ կարգի թագաւորաց Ա կ'ըսուի : Իրնախորդքը սովորաբար պարօն և երբեմն սեբաստոս կամ մարգիդ կ'ըսուէին , կամ մեծ իշխանք , և լերանց իշխեցող . որովհետև առաջ Գուրգիոյ և Խաւրիոյ լերանց , յետոյ Կիլիկիոյ լերանց և դաշտաց սկսան տիրել . իր պապուն եղբօր և նախորդին քաջին Բարսի անուամբ այլ Թորոսի երէի կոչուեցաւ իր վիճակն . իսկ այս Լեոնս իր պապուն Ա Լեոնի կործանած անունը կանգնելով՝ իր տիրած երկիրն ալ

Լեոնի երէի անուանել տուաւ : Բաջուութեամբ և խորամանկութեամբ շրջակայ իշխանաց ահաւոր և պատկառելի ըլլալով և եւրոպացի մերձաւոր իշխանաց սիրելի և օգնական , համարձակեցաւ Լեւմանաց Փրետերիկոս կայսրէն թագաւորութեան թագ ուզել , երբ կայսրն իր երկիրը եկաւ 'ի Ելեկիա քաղաք , ուր փութացաւ Լեոն խաւրելընդ առաջ նորա զկաթողիկոսն և զԱ . Երսէս Լամբրոնացին . դժբաղդաբար ծերունի կայսրն հոն անզգուշաբար գետոյն մէջ լուացուելով խեղդեցաւ , և թագադրութեան խոստումը անկատար մնաց : Իայց Լեոն դարձեալ խնդրեց զնոյն անոր յաջորդող որդիէն , յԱնրիկոս կայսրէն , և նաև 'ի սրբազան պապէն Կելեստինոսէ . որք քանի մը պայման պահանջելով 'ի Լեոնէ 'ի նշան հաւատակցութեան և միաբանութեան՝ խաւրեցին իրեն փափագած պերճափայլ թագը և առիծանիշ դրօշ մը , յամին 1197 , 'ի ձեռն Կոնրադոսի ծիրանազգեաց արքեպիսկոպոսին Սայենցայ . որոյ ընդ առաջ խաւրեց Լեոն՝ իր խնամին և քարտուղարը , Յովհաննէս , որ էր Սոյ արքեպիսկոպոս . և 'ի սկիզբն յաջորդ տարւոյն 'ի տօնի Բստուածայայտնութեան ժողովեցան 'ի Ա . Սոփիա եկեղեցի Տարսոնի , և մեծաւ հանդիսի թագաւորեցուցին ըզԼեոն 'ի վերայ Հայոց . օծողն էր Գրիգոր Բպիրատ կաթողիկոսն , թագաբերն վերոյիշեալ ըստին եպիսկոպոսն , թագաւորութիւնը շնորհաւորող ատեն նախօսն՝ ըստ ոմանց սուրբն Երսէս Լամբրոնացի . իսկ հանդիսատեսքն՝ դէսպանք կամ ապլը արեւմտեան տէրութեանց և վաճառակից հասարակապետութեանց , կրօնակարգ ասպետք , պատրիարքն Բորուոց Բնտիոբայ , մետրապօլիտն Յունաց , Հայոց Երուսաղեմի եպիսկոպոսապետն , վեց մեծաթու արքեպիսկոպոսք , տասն եպիսկոպոսք Կիլիկիոյ , բազմաթիւ վանահարք , վարդապետք և քահանայք . իսկ յաշխարհականաց յիսունի չափ բերդատէր հայ իշխանք , և ուրիշ լա-

սինացի իշխանք Բնախորայ և Վի.
պրոսի տէրութեանց, Հանդիսին փառքն
| Լոնի համբաւն ընդարձակեց. Պաղ.
տատայ խալիփայն և Սոստանդուպօլ.
սոյ կայսրն իրենց կողմանէ այլ թագ.
խաւրեցին. իսկ | Լոնի երկրին չորս
կողմը եղող իշխանք, ըստ բանի ժա.
մանակակից պատմէին Սմբատայ գուն.
դըստապլի՝ զօրավարի, “ամնումն ճա.
նապարհաւ հեռու յիշէին զանուն
թագաւորին | Լոնի, և անտես՝ դո.
ղային”:

| Եծին | Լոնի թուռն Բ | Լոն թա.
գաւորն այլ, յետ 74 ամաց, նոյն քաղ.
քին և նոյն եկեղեցւոյն մէջ նոյն տօնին
օրը յանձն առաւ թագաւոր օծուելու.
և հանդիսին հռչակող ատենաբան ե.
ղաւ իր քարտուղարն Սահրամ Բա.
բուն վարդապետ: — (Իսագաւորք մեր
և ժողովուրդք իրենց մեծագոյն հան.
դիսի օր սեպէին այն օրը՝ յօրում
Վրիստոսի երեք տնօրինական մեծ և
փառաւոր յիշատակները տօնէին, թէ
որքազան թէ արտաքին հանդիսի:

Բնուշտ ախորժելի պիտի ըլլայ այս
հանդիսից մէկ նկարագիրը լսել ականա.
տես օտարազգիէ մը, որ Ա | Լոնի թա.
գաւորութեան տանը չորրորդ տարին
հանդիպեցաւ իրեն և տօնին. այս անձն
է | Իլէպրանտ օլտէնպուրիեան հան.
նովէրի հիլտէսհայմ քաղաքին կանո.
նիկոս վարդապետն, որ 1211 թուա.
կանին ճանապարհորդելով յարևելս՝
եկաւ ի Վիլիկիա, և երկու ամսոյ չափ
հիւրընկալութիւն գտաւ մեր թագաւո.
րէն, զորնախ տեսաւ ի Տարսոն, և յե.
տոյ ի Սիս. որոյ համար կ'ըսէ. “Բայ
քաղաքս տէր թագաւորին մայրաքա.
ղաքն է. բնակիչքն անթիւ և հա.
րուստ. բայց պարիսպ չունի, անոր
համար կրնայի աւելի քաղաքաւան
ըսել քան թէ բուն քաղաք, թէ որ
հայոց արքեպիսկոպոսարանը չունե.
նար. նաև (չոյնք հոն պատրիարք
ունին: Սակայն ունի ամուր բերդ մը
լերան գագաթը, որոյ ոտքէն կու սկսի
քաղաքը աստիճանաբար դար ի վայր
տարածուիլ. . . . Սբօրհնեաց հան.

դէսը հայք այս կերպով կատարեն.
տօնէն 12 օր առաջ, զոր մենք
(| ատինք) ինտումով և կերուխու.
մով կ'անցունենք, անոնք ի սլափու
տօնին ապաշխարութեամբ և պահօք
անցուցին, հրաժարելով և ի ձկէ, ի
գինւոյ և ի ձիթոյ. իսկ բուն խթման
օրը բոլորովին ծովապահօթեամբ
կեցան, որպէս զի յետ վերջալուսոյն
պատարագը մատուցանեն. և բոլոր այն
գիշերը աստուածային պաշտամամբք
անցուցին: Իսկ երկրորդ օրը Վրիս.
տոսի (չնչեան տօնը կատարեն, ըսե.
լով թէ Վրիստոսն օրը ծնաւ, և
յետ 30 տարւոյ դարձեալ նոյն օրը
մկրտեցաւ: Բաւօտուն ամէնքն փու.
թային քաղքին մօտ գետոյն եզերքը
երթալու, ուր որ թագաւոր տէրն
այլ կ'երթար, այսպիսի կարգաւ:
Ինքն թագաւորն բարձրահասակ ձիու
մը վրայ հեծած էր. իր քովէն կ'եր.
թային Բլեման ասպետաց կարգա.
պետն, Սելեկիոյ հիւրընկալ ասպե.
տաց բերդապետն, իրենց կրօնակից
հազար ընկերներով. յետոյ գայր
տէրն Խուբէն, փոքր թագաւորն,
(| Լոնի եղբօր դստեր որդին), զոր
ինքնակալն | Թոն՝ ի ինդրոյ մեծ թա.
գաւորին՝ թագով պսակել տուեր էր.
այսոր ետեւէն կու գային իր երկրին
ազնուականներն և բազմութիւն զօ.
րականաց գեղեցկազարդ հագուած.
որոց ճորտերն ամէն մէկուն զրօնե.
րը և վառերը ձեռու ընին բարձրա.
ցուցած, և անոնց սարած ձիերուն
սանձէն բռնած՝ մեծ թագաւորին առ.
ջեւէն կ'երթային: Իրեն և ասոնց
խումբին միջէն կու վազվաւտէին բազ.
մութիւն զինակիր փայեկաց, իբրեւ
անձնապահ թագաւորին. իսկ բազ.
մութիւն ժողովրդեանն չորս կողմէն
կ'ողջունէր զնա սաստկաձայն աղաղա.
կաւ, ՍՈՒՐԱԹԵԱՆԱՐԻ: Բայսիսի
մեծ հանդիսիւ թագաւորն կու գար
իջնելու իրեն համար գետոյն եզեր.
քը կանգնած վրանին տակ: Իրմէ
ետեւ կու գային (չոյնք և իրենց պա.
տրիարքն, հետեակը, շատ սրբազան

սպասներով, և այնչափ փողերու և
ուրիշ երաժշտական նուագարանաց
ձայն ձգեր էին, որ աւելի հան-
դես մը քան թափօր մը կու ձեա-
նար: Ետեք այլ իրենց որոշուած տե-
ղը՝ ի գետեղերը կու սպասէին ու-
րիշներուն: Ետոյ գային Հայոց ե-
կեղեցւոյն ուխտն, մկրտելու խաչը
բերելով և վայելապէս յառաջելով
իրենց արքեպիսկոպոսին հետ: որոնց
խոնարհական կերպը և վայելակարգ
թափօրը շատ աւելի պիտի գովէի,
եթէ մէկ երկայնամօրուք քահանայ
մը, (ասով նման ուրիշներուն), դժբաղ-
դաբար շփոթութեան պատճառ չըլ-
լար: վասն զի ասիկայ վերոյիշեալ գե-
տոյն խառնուող պզտիկ վտակէ մը
անցնելու ատեն՝ ոտքին մէկ կօշիկը
կորսնցուց, և ջրին ընթացքէն ազա-
տելու համար անզգուշութեամբ աչ-
խատելով՝ եպիսկոպոսին և ուրիշ-
ներուն անցնելուն արգելք եղաւ:
Եթէ որ մէկն այսպիսի անհոգութիւն
մը ընէր՝ ի ՀիւտէսՀայմ՝ Թափօրի
ատեն, սաստիկ յանդիմանութիւն
կ'առնուր: Ետեք այլ վերոյիշեալ գե-
տոյն եզերքը իրենց տեղը բռնեցին
կեցան: Երբոր բոլոր Թափօրը մէկ-
տեղ եկաւ, սկսան ասդիէն անդիէն
երգել: և ինչուան կուրծքերնին ի-
ջած օգուռոյց կծկի՝ նման երկայն
մօրուքներնուն շարժելէն կ'իմացուէր
որ աղէկ ոյժ կու տային յունարէն և
հայերէն աւետարաններ և ընթեր-
ցուածներ կարդալու ատեն: և այն
կերպարանեալ Երդանանը օրհնե-
լով բերած խաչերնին մէջը մկրտե-
ցին, և աջ կողմէն ազաւնի մը թռու-
ցին: Եւ յետոյ մէկն իշու վրայ հե-
ծած գետոյն մէջ մտնալով և կանգուն
կենալով՝ շաքարաձայն՝ կոկորդով կան-

չեց, Եւ յայն Բաֆա-որ Դեր յաւիտեան: և
դարձեալ Օրհնեայի և նախախաչե-
պահէսայի ամենայն ուխտ քրիստոնէից:
և երբ ամենքն միաբերան անոր պա-
տասխանելով՝ Ամէն կու կանչէին,
ինքն երգապետն ջրին մէջ կու թա-
պըլտրիէր: որ ծիծաղելու պատճառ
եղաւ շատոնց: Ետոյ Թագաւորն և
ուրիշներն այլ այն ջրով իրենք զի-
րենք ցողեցին: իսկ Ետորիք մերկա-
ցած կու լուացուէին մէջը:

Եւ յայն արարողութիւնս լմննալէն
ետեւ՝ եկեղեցականք իրենց վանքը
քաշուեցան, իսկ Թագաւորն և զի-
նորականք փութացան դէպ ի դաշ-
տերը, և պալարակապ երկվարները
վազցընելով և նիզակներ նետելով՝
զինուորական խաղեր ըրին: և բոլոր
օրը մեծ ուրախութեամբ անցուցին:
Երկրորդ օրը ամենքն իրենց տեղը
դարձան:

Եւ յայն զիտցէք որ տէր Թագաւ-
որն՝ այդ (Սիս) քաղքին քով իրեն
զբօսանաց պարտէզ մը պատրաստե-
ր, որուն սքանչելի փափկութիւննե-
րը նկարագրելը կու խոստովանիմ որ
կարողութենէս վեր է: Տօնը կատա-
րելէն և տէր Թագաւորէն հրաման
առնելէն ետեւ, որ զմեզ շատ մեծա-
պէս պատուեց, եկանք Եւաւարզա
(Եւաւարզա) ամուր բերդն... որոյ
անուամբ Թագաւորն իր նշանը՝ Նա-
ւարդա կու հռչակէ, ...:

Եւ յայն հանդէսներ եթէ չկարե-
նան այլ ձմեռուան սառամանիքը քօլո-
րովին հալեցընել, գոնէ գունազոյն ծիւ-
ծաններ կու ձգեն վրանին: Եւ յայն Եւ-
տուծոյ հաշտութեան աղեղնակը յամ-
պըս տեսողին: Եւ երբ դառնանք սպա-
սենք մեր խոնարհ ու կիսամիտիւր կիսա-
կարմիր կրակարանին քով:

1. Եւ յայն արեւելեան երկայն մօրուաց վրայ դար-
ժացող լատին վարդապետն՝ նմանեցընէ զանոնք
plenaria ըսուած բանի մը, զոր ստուգիւ չեմ հաս-
կընար ինչէ:

2. Հեղինակն կ'ըսէ շաքարացեալ կոկորդով,
succherato gurgite. մեր միջին-գարեան դուստնաց
մէկն կ'երգէ:

Շաքարքերտն պըլտըն եհայ: